

2019-02-18

Justitiedepartementet

Remissyttrande över SOU 2018:68 – Nya regler om faderskap och föräldraskap

Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter (RFSL) har beretts tillfälle att yttra sig över betänkandet *Nya regler om faderskap och föräldraskap* (SOU 2018:68). RFSL lämnar härmed följande synpunkter.

Sammanfattande synpunkter

- RFSL ser positivt på att föräldraskapspresumtion föreslås för alla gifta par och att lagstiftningen i och med det harmoniseras.
- RFSL ser med stor oro på de omfattande hävanderegler som föreslås även i den nya lagstiftningen. Dessa kommer att innebära att vissa presumtioner är ogiltiga och försätta barn och föräldrar i osäkra rättsliga situationer. RFSL anser att de av utredningen föreslagna hävandegrunderna i 1 kap 9 a §, punkt 2 respektive 1 kap 11 c §, punkt 2, inte bör införas. I konsekvens med detta bör motsvarande hävandeogrunder för faderskap i 1 kap 8 §, andra stycket, tas bort.
- RFSL anser att om en samtyckesblankett ska krävas för att ett presumerat faderskap eller föräldraskap ska vara giltigt vid assisterad befruktning måste en sådan även kunna upprättas efter att befruktningen skett.
- RFSL är mycket kritiska till att olikkönade par, samkönade kvinnopar, par där någon person har ändrat juridiskt kön och ensamstående behandlas på olika ställen i lagstiftningen och omfattas av olika paragrafer. Det presenterade lagförslaget skulle åtgärda särbehandlingen, men inte särregleringen.
- RFSL ser positivt på att den nuvarande lagstiftningens diskriminering av personer som ändrat juridiskt kön föreslås att avskaffas.
- Andelen presumerade föräldraskap som riskerar att hävas kommer att vara större för samkönade par och andra hbtq-par som behöver donerade könsceller för att kunna få barn. RFSL menar att om lagstiftningen införs behövs därför omfattande informationsinsatser för

Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter
The Swedish federation for Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Queer Rights

Telefon: +46 8 50 162 900
Postadress: Box 350, SE-101 26 Stockholm, Sweden
Besöksadress: Saltmätargatan 20, SE-113 59 Stockholm, Sweden
E-mail: forbund@rfsi.se
rfsi.se

att nå hbtq-personer som går i barntankar med information om presumtionen och hävandereglerna. Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, MFoF, eller annan lämplig myndighet bör få ett sådant uppdrag, gärna i samarbete med RFSL.

- RFSL är i stort positiva till att införa en möjlighet att bekräfta ett faderskap eller föräldraskap elektroniskt. Det skulle underlätta för många familjer, däribland hbtq-par som inte är gifta och som har fått barn på sätt som uppfyller förutsättningarna för bekräftelse.

- RFSL vill, utifrån ett barnperspektiv, se en lagstiftning som minimerar antalet närståendeoptioner och som inte straffar de föräldrar som skaffar barn på av samhället icke-sanktionerade sätt, till exempel vid heminsemination eller när anonym donator använts vid klinik utomlands. Det är inte barnets bästa att enbart ha en juridisk förälder medan en adoptionsprocess pågår.

- RFSL anser att en ny utredning snarast bör tillsättas för att göra en genomgripande översyn av föräldrabalken, i syfte att göra den förståelig, modern och könsneutral. En ny lagstiftning måste också vara utformad så att ett barn får rätt till alla sina föräldrar, oavsett hur många dessa är.

RFSL:s utgångspunkter

Oskäligen hinder i lagstiftningen som försvårar för hbtq-personer att bli föräldrar på det sätt som önskas eller leva tryggt i de familjer som valts behöver avlägsnas. Barnets bästa behöver stå i fokus för familjelagstiftningen oavsett om barnet har två föräldrar av olika kön, två föräldrar av samma kön, en förälder, växer upp med fler än två föräldrar eller har någon förälder som ändrat juridisk könstillhörighet. Alla föräldrar, oavsett könsidentitet, sexuell läggning, samlevnadsform och genetisk koppling till ett barn, ska behandlas lika inför lagen.

RFSL anser att en person som vill sörja för barnets välmående och uppväxt och som ämnar gå in i ett föräldraskap för barnet ska anses vara ett barns förälder. En person ska kunna donera könsceller utan att bli förälder till barnet. Det bör exempelvis gå att skriva avtal med en donator inför heminsemination för att säkerställa att rätt personer fastställs som föräldrar.

RFSL vill, så långt det är möjligt, att barn ska få kännedom om sitt ursprung, att få veta hur de har blivit till och vilka som har gett upphov till ägg respektive spermier. Vi anser att det är barnets bästa om det går att uppfylla. I de fall det inte går är det däremot inte rimligt att barnet själv ska hamna i kläm på grund av det. Lagstiftningen är till för att skydda föräldrar och barn, inte straffa och kontrollera personer som fått barn på sätt som lagstiftaren inte sanktionerat. Lagen bör istället möjliggöra för människor att bli föräldrar på sätt som fungerar för dem.

Den nuvarande föräldrabalken innehåller särregleringar och skapar problem för familjer där föräldrarna är av samma kön, är fler än två eller där en eller båda har ändrat juridiskt kön. RFSL har länge förespråkade införandet av en könsneutral föräldraskapspresumtion som, utan undantag, gäller lika för alla gifta par där någon i paret föder ett barn. RFSL förespråkar även införandet av en könsneutral föräldrabalk, utformad helt utan separata regleringar för olika familjekonstellationer. RFSL anser vidare att alla som tar ett reellt föräldraansvar för ett barn

också ska kunna vara ett barns vårdnadshavare, vilket innebär att lagstiftningen behöver göra det möjligt för fler juridiska föräldrar och vårdnadshavare än två.

Utredningens utgångspunkt

Utredningen har haft sin utgångspunkt i rådande utformning av föräldrabalken. Detta har resulterat i en slutprodukt som är problematisk ur olika aspekter.

Föräldrabalken har en komplicerad och även normativ konstruktion som gör den svåröverskådlig och inte enkel att hantera för de som ska tillämpa den. Den skrevs 1948 och baseras på den tidens normer kring familj och föräldraskap. Lagen utgår från att en föräldrakonstellation består av en cisman och en ciskvinna som är gifta med varandra och att barn som föds tillkommer genom samlag. Vidare är utgångspunkten att kvinnor föder barn och att det är män som har spermier. Lagen har förändrats ett flertal gånger sedan 1948. Den har lappats och den har lagats. Särskilda paragrafer har lagts till som gäller för icke-normativa familjer och sätt att få barn på.

Den 1 januari 2019 förändrades lagstiftningen ytterligare, bland annat infördes särskilda paragrafer för personer som har ändrat juridisk könstillhörighet.

I nuvarande föräldrabalk finns olika paragrafer för:

- olikkönade par där ingen har ändrat juridiskt kön (1 kap. 1 §)
- par med två juridiska kvinnor där ingen har ändrat juridiskt kön (1 kap. 9 §)
- par där någon eller båda har ändrat sitt juridiska kön (1 kap. 10–14 §)
- ensamstående (1 kap. 3 §)

Utredningen har olyckligtvis inte haft i uppdrag se över detta och att ändra utformningen i grunden. Uppdraget har varit att utreda om en föräldraskapspresumtion ska införas, under förutsättningen att faderskapspresumtionen skulle finnas kvar. Uppdraget var tyvärr inte att utreda en könsneutral föräldraskapspresumtion.

Den 1 januari 2019 infördes nya hävanderegler gällande faderskapspresumtion. Utredningen har behövt ta hänsyn till detta och utforma sitt förslag så att samma utökade hävanderegler kommer att omfatta även föräldraskapspresumtion. Lagrådet framförde i sitt yttrande över lagändringarna att de nya förändringarna gjort kapitlet i föräldrabalken svåröverskådligt och otydligt, samt att kapitlet snarast bör ses över i sin helhet. Utredningen har inte kunnat åtgärda detta, utan har behövt förhålla sig till existerande paragrafer.

RFSL:s bedömning av utredningens förslag

Införande av en föräldraskapspresumtion

RFSL uppskattar utredningens arbete för en mer enhetlig föräldraskapsrättslig reglering som utjämnar skillnader mellan gifta föräldrar, där barn i liknande situation behandlas lika oavsett om deras föräldrar är av samma eller olika kön och oavsett om någon av föräldrarna ändrat juridiskt kön eller inte.

RFSL anser att det i de allra flesta fall är barnets bästa att ett barn får juridiska föräldrar så snart som möjligt efter födseln. Vi anser att det är de personer som vill sörja för barnets välmående och uppväxt och som ämnar gå in i ett föräldraskap för barnet som ska fastställas som föräldrar på ett så rättssäkert och smidigt sätt som möjligt. Därför är en föräldraskapspresumtion för alla gifta par ett steg i rätt riktning.

Lagförslaget är dock både invecklat och svårförståeligt. Fastställande av föräldraskap är lagregler som är avgörande för enskilda människors familjeliv och lagstiftningen behöver kunna vara förståelig även om man själv inte har utbildning i juridik eller har konsulterat jurist inför ett kommande föräldraskap.

Presumtion av föräldraskap för gifta kvinnor

RFSL välkomnar införandet av en presumtion av föräldraskap för kvinnor som ingått äktenskap med varandra. Sverige har idag en lagstiftning som behandlar olikkönade och samkönade par olika, trots att förutsättningarna för föräldraskap i övrigt varit desamma. Utredningens förslag kommer till bukt med denna diskriminering och inför ett system där alla gifta par behandlas lika.

RFSL menar samtidigt att de förutsättningar för att kunna häva ett presumerat föräldraskap som anges i 1 kap 9 a §, punkt 2, är problematiska. Vidare om detta nedan under *Förutsättningarna för att häva*.

Presumtion när någon av föräldrarna har ändrat könstillhörighet

RFSL välkomnar införandet av en presumtion av faderskap, föräldraskap eller moderskap för gifta par där båda eller någon av parterna ändrat sitt juridiska kön.

I och med ny lagstiftning från den 1 januari 2019 presumeras inte några faderskap för par där någon i paret har ändrat sitt juridiska kön. Detta gäller även i fall där det kan antas att föräldrarna har gett upphov till barnets genetik, till exempel om en transman föder en cismans barn. Alla föräldraskap utanför cis- och heteronormen behöver fastställas genom bekräftelse eller dom.

Det är olyckligt att steget behövde tas att först ogiltigförklara faderskapspresumtion för män som ändrat juridiskt kön från och med den 1 januari 2019, för att sedan föreslå att presumtion ska införas igen i och med detta lagförslag. För närvarande har Sverige alltså en lagstiftning som gör skillnad på män som ändrat juridiskt kön och män som inte har det, vilket innebär diskriminering med avseende på kön samt könsöverskridande identitet och uttryck. Därför behöver lagen ändras snarast för att inte cementera denna diskriminerande lagstiftning. Den föreslagna lagstiftningen skulle åtgärda denna orimliga särbehandling, vilket är positivt.

Lagförslaget i 1 kap. 10–14 §, som reglerar föräldraskap för personer i par där någon i paret ändrat juridiskt kön, är mycket invecklat och svårförståeligt. Förvirringen blir ännu större i och med att det enbart är 1 kap. 10–14 § i hela förädrabalken som utgår från att en man kan föda barn och en kvinna kan ge upphov till spermier. Konsekvensen blir att hela förslaget till nytt kapitel 2 och 3 är obegripliga, då dessa kapitel gång på gång hänvisar till kvinnan och mannen, utan att exempelvis ta hänsyn till att det kan ha varit en man som fött barnet.

Terminologin i lagen gör att en persons transerfarenhet kan avslöjas i folkbokföringen. En kvinna som ändrat juridiskt kön och är gift med någon som föder barn kommer att presumeras som mor, medan en ciskvinna som inte fött barnet kallas för förälder. RFSL menar att detta är beklagligt och att det borde harmoniseras. Framför allt är det beklagligt då terminologin riskerar att röja en persons transbakgrund, något som inte är förenligt med rätten till skydd för privatlivet enligt artikel 8 i Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna. Antingen bör alla kvinnor kallas mor, eller så kallas alla, oavsett kön, för föräldrar. Att RFSL förespråkar en könsneutral föräldrabalk innebär att vi menar att ordet förälder är att föredra för alla oavsett kön.

Beslutet att införa särlagstiftning för personer som ändrat juridiskt kön i lagstiftningen, som infördes den 1 januari 2019, är en rejäl tankekurpa. Har du ändrat ditt juridiska kön ska du ha samma rättigheter som andra av samma kön som dig själv, det är det som är poängen med nytt juridiskt kön. För personer som har ändrat juridiskt kön innan flytt till Sverige är det dessutom omöjligt för myndigheter att veta att dessa personer omfattas av dessa paragrafer. Lagen behöver alltså ses över i sin helhet och göras om.

RFSL menar att de förutsättningar för att kunna häva ett presumerat faderskap eller moderskap som anges i 1 kap 11 c §, punkt 2, är problematiska. Vidare om detta nedan under *Förutsättningarna för att häva*.

Förutsättningarna för att häva

Från den 1 januari 2019 kan ett presumerat faderskap hävas om barnet kommit till på sätt som lagstiftaren inte tänkt sig. Detta kan ske efter insemination i hemmet med donerade spermier eller efter assisterad befruktning vid klinik utomlands som inte är behörig eller vid klinik utomlands med donerade spermier från okänd donator, som barnet inte kommer kunna få ta del av uppgifter om. Föräldraskapet kan också hävas om samtycke inte skett på korrekt sätt inför assisterad befruktning.

I och med att dessa nya hävanderegler infördes såg sig utredningen tvungen att förhålla sig till detta och föreslå att samma hävanderegler bör gälla för alla gifta föräldrar. RFSL anser att detta är mycket beklagligt och vill istället att de nyligen införda hävandereglerna i föräldrabalken 1 kap 8 §, andra stycket, tas bort och att inte samma hävanderegler införs för samkönade par och personer som ändrat juridiskt kön. De av utredningen föreslagna hävandegrunderna i 1 kap 9 a §, punkt 2, respektive 1 kap 11 c §, punkt 2 bör därför inte införas.

I RFSL:s remissvar på utredningen *Olika vägar till föräldraskap* (SOU 2016:11) framfördes stark kritik mot förslaget att införa nya hävandegrunder. Orsaken är att barn och familjer, oftast ovetandes, kommer att hamna i situationer där ett faderskap presumerats felaktigt. Att dessa hävandegrunder ändå infördes, och nu föreslås användas även för föräldraskapspresumtion, är mycket problematiskt.

RFSL menar att det aldrig kan vara förenligt med en princip om barns bästa att ge barn bristande rättsligt skydd, som innebär att ett barn i vissa fall när som helst kan bli av med den förälder som inte har fött barnet. Barns bästa måste gälla oavsett hur barnen tillkommit

och oavsett vad lagstiftaren har för synpunkter på föräldrarnas agerande i den processen. Barn har rätt till sina föräldrar.

Genom denna begränsning av presumptionen kommer par och barn att hamna i osäkra situationer om de har skaffat barn på ett sätt som lagstiftaren inte sanktionerar. Då föräldraskap och faderskap kommer att presumeras automatiskt för alla gifta par kommer detta i vissa fall att ske felaktigt och därmed kunna komma att hävas i framtiden. Detta sätter både barn och föräldrar i en osäker situation, då det till exempel vid en konfliktfylld skilsmässa finns möjlighet för den som inte har fött barnet att häva presumptionen, och lämna föräldern som fött barnet ensam i sitt föräldraskap. De föräldrar som känner till dessa regler kommer att kunna säkra upp sin situation genom att genomgå en adoptionsprocess, men de flesta kommer inte att känna till hur reglerna ser ut och därmed hamna i osäkra situationer. Det blir ett ojämnt system, där föräldrar med rätt resurser kommer att vara säkra i sitt föräldraskap, medan andra ovetandes har presumerats felaktigt.

Utredningen hävdar att lagstiftningen blir jämlik, då samma hävanderegler kommer att gälla samtliga gifta par. RFSL menar dock att andelen presumerade föräldraskap som riskerar att hävas kommer att vara större för samkönade par och andra hbtq-par som behöver donerade könsceller för att kunna få barn, då det är vanligare att skaffa barn med hjälp av heminsemination eller assisterad befruktning i utlandet för dessa par. Denna ordning skapar en situation där barn till ollickönade par får tryggare rättsliga familjeband än barn till samkönade föräldrar. En situation utredningen haft i uppdrag att försöka motverka.

RFSL vill se en återgång till de hävanderegler för faderskap som gällde innan den 1 januari 2019. Det vill säga en ordning där ett faderskap eller föräldraskap inte ska kunna hävas om den som presumerats som far eller förälder samtyckt till den behandling genom vilken barnet blev till. Detta även i fall då en anonym donator använts på klinik utomlands eller då barnet tillkommit genom heminsemination.

Heminsemination är inte synonymt med att ett barn inte kan få kännedom om sitt genetiska ursprung. Utredningen konstaterar att de flesta föräldrar numera är medvetna om betydelsen av att barnet får kännedom om sitt ursprung och väljer att berätta för barnet att det tillkommit genom donationsbehandling. Utredningen konstaterar också att det inom familjer där föräldrarna är två kvinnor blir omöjligt att dölja för barnet att donerade spermier använts. Ändå väljer utredningen att argumentera för att det även fortsättningsvis bör ske en slags indirekt myndighetskontroll av om donatorns identitet finns dokumenterad, genom reglerna för hävandet av ett faderskap eller föräldraskap.

När det gäller behandling utomlands med anonym donator kan konsekvensen av hävanderegler bli att barnet tappar sin familjerättsliga koppling till en av sina föräldrar, utan att någon annan istället kan fastställas som förälder till barnet. Det kan inte vara förenligt med ett barns bästa att en bristande möjlighet att få information om donatorns identitet ska väga tyngre än möjligheten att från födseln få en säker familjerättslig koppling till den förälder som inte burit barnet.

Det är genomgående tydligt att utredningen och lagstiftaren har uppfattningen att det är möjligt att genom lagstiftning uppnå ”handlingsdirigerande” effekter. Utredningen tror att

människor kommer att upphöra att göra val som är ofördelaktiga rent lagstiftningsmässigt. RFSL har tvärtom erfarenheten att människor fortsätter att göra olika val, inte minst när det gäller föräldraskap, eftersom valen baseras på en mängd olika överväganden, inte bara vad som är mest fördelaktigt rent juridiskt. Det innebär att personer även fortsättningsvis kommer att välja att göra heminseminationer eller använda sig av anonym donator vid assisterad befruktning i utlandet, utan att nödvändigtvis ha vetskap om den osäkra situation de hamnar i.

Att hbtq-personer som vill ha barn ska förväntas sätta sig in i lagstiftningen, som dessutom är extremt komplex och svårförståelig, och sedan ta beslut utifrån detta om hur man ska skaffa barn är väldigt mycket begärt. Människor måste kunna leva sina liv och få skydd av lagstiftningen utan att tvingas bli juridiska experter.

Kravet på skriftligt samtycke

Presumtionen föreslås bli ogiltig för föräldrar som fått barn genom assisterad befruktning i utlandet, med känd donator vid godkänd klinik, om det saknas skriftligt samtycke till behandling från den i paret som inte burit barnet. Det är inte givet att kliniker i utlandet känner till hur svensk lagstiftning är utformad i detta hänseende och utländska kliniker kan ha andra regler och rutiner för samtycke än vad svenska kliniker har. Det kan göra att föräldrar på förhand måste känna till svensk lagstiftning i detalj och dess konsekvenser innan de uppsöker en klinik utomlands. Vi är oroliga för att föräldrar, om detta inte regleras på ett tydligt sätt, kan komma att hamna i en situation där ett presumerat faderskap, moderskap eller föräldraskap kan hävas. Detta gäller såväl olikkönade som samkönade föräldrar.

Innan lagändringarna vid årsskiftet har frågan, när det gäller samkönade par, i huvudsak endast varit aktuell i samband med assisterad befruktning på svenska vårdinrättningar. Kravet har varit att det skriftliga samtycket ska lämnas på en för ändamålet avsedd blankett framtagen av Socialstyrelsen. Det är en blankett som tillhandahålls av offentligt finansierade vårdinrättningar i Sverige med tillstånd att utföra assisterad befruktning med donerade könsceller. Privata vårdinrättningar kan ha en egen blankett, med liknande innehåll, för detta ändamål. Det är just nu oklart hur frågan om skriftligt samtycke kommer att regleras i de föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av föräldraskap som Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, MFoF, ansvarar för att uppdatera.

RFSL ser med oro på att det med införda och föreslagna lagändringar i värsta fall finns en risk att ansvaret för att känna till kravet på ett skriftligt samtycke hamnar på den enskilda individen, i detta fall blivande föräldrar som vänder sig till kliniker utomlands för assisterad befruktning. Det är av största vikt att detta regleras på ett tydligt och rättssäkert sätt i de föreskrifter och allmänna råd som MFoF är i färd med att uppdatera. Skulle detta formuleras på ett otydligt sätt är risken överhängande att ansvaret för att säkerställa att kravet på ett skriftligt samtycke tillgodoses hamnar på individen och inte där det hör hemma, det vill säga på myndighetsnivå eller inom vården.

RFSL anser att om en samtyckesblankett ska krävas måste en sådan kunna upprättas efter att befruktningen skett och ändå vara giltig.

Nytt sätt att bekräfta föräldraskap

RFSL är i stort positiva till att införa en möjlighet att bekräfta ett faderskap eller föräldraskap elektroniskt. Det skulle underlätta för många familjer, däribland samkönade par som inte är gifta och som har fått barn på sätt som uppfyller förutsättningarna för bekräftelse. RFSL har heller inget emot att den som har fött barnet (i lagstiftningen kallad modern) ska godkänna den bekräftelse som den andra föräldern lämnar. Det är också positivt att föräldrar kan anmäla gemensam vårdnad om barnet i samband med en elektronisk bekräftelse.

RFSL ser dock med viss oro på den ökade risken att föräldraskap kan bekräftas felaktigt och därmed vara ogiltiga och försätta både barn och föräldrar i en osäker situation. Vi ser att risken att detta händer är högre vid elektronisk bekräftelse än vid ett faktiskt möte med socialtjänsten. Det blir viktigt med tydlig och klar information till föräldrarna om vad som gäller och risker med en felaktig bekräftelse. Det behövs även tydlig information om hur en kan gå tillväga för att fastställa föräldraskapet om ens föräldraskap inte uppfyller förutsättningarna för bekräftelse.

Utredning av faderskap

Denna del av utredningens arbete avstår RFSL från att lämna några synpunkter på.

Konsekvensanalys och insatsbehov

Information till blivande föräldrar

Om ny lagstiftning införs utifrån förslaget i utredningen menar RFSL att det behövs omfattande informationsinsatser för att nå personer som vill skaffa barn, i synnerhet hbtq-personer som går i barntankar, med information om hur presumtionen fungerar och vilka hävande grunder som finns. Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, MFoF, eller annan lämplig myndighet, bör få ett utökat uppdrag att tillse att omfattande informationsinsatser genomförs, gärna i samarbete med RFSL. Det är viktigt att föräldrar får information om hur de kan gå tillväga om deras föräldraskap har presumerats felaktigt, så att de efter barnets födelse har möjlighet att rätta till detta så att barnet inte löper risk att i framtiden förlora en av sina föräldrar.

Utbildning av socialtjänst och familjerätt

Lagändringarna som föreslås gör föräldrabalken än mer komplex och svårnavigerad. Även de som har till uppgift att tillämpa föräldrabalken, inom exempelvis socialtjänst och familjerätt, kommer att ställas inför en ökad utmaning att kunna tillämpa den i enskilda fall. Här finns överhängande risk för ojämlikhet och rättsosäkerhet. Därför behöver mycket tydliga riktlinjer och föreskrifter utformas och särskilda utbildningsinsatser utformas för dessa instanser gällande den nya lagstiftningen.

Framtidens familjepolitik

Barnets bästa och förfarandet med närståendeoptioner

Utredningens uppdrag var att undersöka förutsättningarna för att införa en föräldraskapspresumtion för alla gifta par. Dock har utredningen underlåtit att diskutera hur

förfarandet med närståendeadoptioner, som kommer förekomma antingen när ett presumerat föräldraskap är ogiltigt eller i vissa fall när föräldrarna inte är gifta med varandra, påverkar barnet och dess föräldrar. Utredningen nämner enbart kortfattat hur de nya reglerna kommer att slå gällande behovet att häva ett presumerat föräldraskap och sedan gå igenom en adoptionsprocess för barnet och dess föräldrar. Därför väljer vi att föra den diskussionen här.

Ett barn borde ha rätt att få två rättsliga föräldrar så snart som möjligt efter födseln (om barnet inte kommit till genom assisterad befruktning av en ensamstående person). Sveriges system med att det i vissa fall blir nödvändigt för föräldrar att adoptera sina egna barn, genom närståendeadoptioner, sätter föräldrar och barn i osäkra situationer.

När hbtq-personer skaffar barn sker det oftast inteoreflekterat. Har ett par inte alla egna könsceller som behövs krävs noggrann planering. Paret behöver undersöka olika möjligheter för att få tag på de celler som krävs. I vissa fall åker man utomlands och betalar stora summor för att det inte är möjligt att få hjälp i Sverige. Paret behöver kolla upp vilken lagstiftning som råder kring föräldraskap, föräldrapenning och vårdnad. Fram tills nyligen har de behövt gifta sig för att få närståendeadoptera och i den processen synas utan och innan för att få bli förälder till det barn som man varit med och skapat. Vid en närståendeadoption granskas föräldern som vill bli rättslig förälder utifrån lämplighet. Paret relation utvärderas utifrån heteronormativa föreställningar om hur kärlek ska se ut och hur en parrelation ska utformas. Närståendeadoptioner tar flera månader, ibland nästan ett år, att genomföra och innan processen är färdig står barnet helt utan juridisk koppling till den ena föräldern. I andra familjekonstellationer räcker det att ha samlag med varandra och efter att ett barn fötts automatiskt, eller genom bekräftelse, bli förälder. Ingen skulle förorda att kontroll av lämplighet eller utvärdering av relationen borde ske.

En rimlig fråga är vad som händer om närståendeadoption nekas? Alternativen är att en donator (som uppenbarligen inte vill vara förälder) blir utsedd som barnets rättsliga förälder, eller i fall vid insemination med anonym donator utomlands att barnet enbart får en rättslig förälder. Hur kan det någonsin vara till barnets bästa? Den osäkerhet som råder innan en adoption har gått igenom kan också utnyttjas på olika sätt. På RFSL:s Stödmottagning för hbtq-personer utsatta för våld har det exempelvis förekommit fall där osäkerheten kring föräldraskap som ännu inte godkänts använts som hot i relationer där det förekommer våld.

RFSL vill se en lagstiftning som minimerar eller helt avskaffar systemet med närståendeadoptioner. Det är orimligt att personer som vill bli rättsliga föräldrar till ett barn som de varit med och planerat tillkomsten av ska behöva gå igenom en adoptionsprocess.

Barnets rätt till kännedom om sitt ursprung

RFSL vill, så långt det är möjligt, att barn ska få kännedom om sitt ursprung, att få veta hur de har blivit till och vilka som har gett upphov till ägg respektive spermier. Vi anser att det är barnets bästa om det går att uppfylla. I de fall det inte går, är det däremot inte rimligt att barnet själv ska hamna i kläm på grund av det.

Heminsemination

I de fall en person har donerat spermier, antingen inom sjukvården eller för heminsemination, är det uppenbart att den personen inte tänker sig vara barnets förälder. Den vill hjälpa till så att barnet blir till, men det är en (i fallet där en person vill skaffa barn själv) eller flera andra personer som ämnar vara barnets de facto föräldrar.

Det vore fördelaktigt med en lösning där genetisk koppling till barnet kan utredas och dokumenteras utan att det automatiskt kopplas till rättsligt föräldraskap, i det fall att det finns andra föräldrar som vill ansvara för barnets väl och uppfostran. En sådan lösning skulle förmodligen innebära att långt färre som donerar spermier väljer att vara anonyma, i och med att risken att bli rättslig förälder till ett barn en inte vill vara förälder till skulle avvärjas. Det skulle innebära att barnets rätt till kännedom om sitt genetiska ursprung skulle stärkas rejält jämfört med idag. Innan en heminsemination sker skulle ett intyg kunna skrivas av den som donerar och den/de som ämnar bli föräldrar att man är överens om proceduren och att barnet kommer att få kännedom om vem som varit donator. Danmark har redan ett sådant system (se utredningen sid. 23).

Självfallet ska föräldraskap fastställas för den som gett upphov till spermier i de fall där det inte finns någon annan person som vill ta över föräldraskapet, exempelvis när två personer haft samlag och det leder till en oplanerad graviditet, och ingen överenskommelse gjorts innan befruktningen. Lagstiftningen måste skydda kvinnor (och andra med livmoder) från att bli ofrivilligt ensamstående, men samtidigt skydda personer som enbart vill donera spermier från att bli föräldrar ofrivilligt.

Anonym donator vid utländsk klinik

Har barnet blivit till med anonym donator så kommer barnet inte att kunna få kännedom om sitt genetiska ursprung. Detta är beklagligt. Resultatet av dagens lagstiftning i en samkönad relation blir att föräldern som inte fött barnet måste adoptera sitt barn, efter nedlagd faderskapsutredning. Alternativt, om utredningens lagförslag blir verklighet, att föräldrarna måste känna till att de själva kan häva presumtionen och sedan genomgå en adoptionsprocess för att inte hamna i en osäker situation.

Föräldrarnas val av konceptionssätt resulterar i att barnet enbart kommer ha en rättslig förälder tills en närståendeoption går igenom. Det kan ta upp till ett år. Det är inte till barnets bästa. Det är orimligt med en lagstiftning som sätter barnet i en osäker situation på grund att föräldrarna valt ett, i statens ögon, önskat sätt att bli gravida på.

Behovet av en könsneutral föräldrabalk

Föräldrabalken i sin nuvarande form är, enligt RFSL och även enligt lagrådets yttrande över de senaste förändringarna i lagstiftningen, svåröverskådlig och otydlig. För att förstå innebörden av lagtexten behöver läsaren vara juridiskt skolad. RFSL menar att en inte ska behöva vara jurist för att förstå vad som kommer att gälla för en om man skaffar barn.

Det är förvirrande med de många olika föräldraskapsbegreppen i dagens lagstiftning, exempelvis:

- en mor som har fött barnet,
- en far som har fött barnet,

- en mor som har ändrat juridisk könstillhörighet och gett upphov till spermier för barnet, eller som är partner till den som har fött barnet,
- en förälder som är partner till den som fött barnet,
- en far som är en man som inte har ändrat juridiskt kön och gett upphov till spermier.

Sverige behöver en lag som återspeglar att det idag är möjligt för en man att ha ägg och föda barn och för en kvinna att ge upphov till spermier. Det enda sättet att åstadkomma detta på är att göra föräldrabalken könsneutral. Föräldrabalkens 4 kap om adoption är redan könsneutral, vilket kan utgöra ett gott exempel.

Lagstiftaren har under alla år konstruerat föräldrabalken genom att lappa och laga, samt lägga till nya paragrafer för föräldraskap utanför heteronormen. Det är lätt att se hur denna konstruktion kan vara sårbar, då de särskilda paragrafer som reglerar föräldraskap utanför normen skulle vara lätta att ta bort av en politisk majoritet i framtiden som ifrågasätter föräldraskap för personer utanför heteronormen. I ett politiskt klimat där högerpopulism växt sig ännu starkare, vilket inkluderar skepsis eller fientlighet mot hbtq-personers rättigheter, är detta en reell risk.

I framtiden kommer förhoppningsvis en könsneutral könskategori, ett så kallat tredje juridiskt kön, att införas. Det skulle leda till att föräldrabalken i sin nuvarande form skulle bli helt oanvändbar. RFSL förordar att det redan nu tillsätts en statlig utredning som från grunden ser över lagstiftningen med uppgift att göra den könsneutral och förståelig.

Behovet av möjlighet till fler föräldrar än två och andra typer av juridiska kopplingar till ett barn

Fler än två vårdnadshavare och föräldrar

Det faktum att ett barn kan ha högst två juridiska föräldrar och högst två vårdnadshavare sätter många barn och deras familjer i knepiga situationer. Många barn har i praktiken fler än två föräldrar. Barnets bästa måste vara att ha rättslig koppling till alla de vuxna som de facto är föräldrar till barnet. Om något händer, vid dödsfall eller tvist, kan barnet annars förlora sin förälder och inte ens ha umgängesrätt med hen. Vi behöver en föräldrabalk som säkerställer ett barns rätt till alla sina föräldrar, vilket innebär att det måste finnas en möjlighet att vara fler än två vårdnadshavare. Det bör också utredas om möjligheten att i lagens mening vara fler än två föräldrar även bör utsträckas till det juridiska föräldraskapet. I flera av USA:s delstater finns en lag om "third-parent-adoption" och skrivningar om "de facto-parenting", vilket ger fler möjlighet till fler än två föräldrar och föräldraskap utanför genetiken.

Andra juridiska kopplingar mellan vuxna och barn

Det finns även ett behov av att skapa andra, nya, typer av kopplingar till ett barn. I nuläget finns inga självklara sätt att skapa juridiska band mellan ett barn och vuxna annat än inom begreppet föräldraskap och vårdnad. Barnet kan behöva juridiska band till andra vuxna som är viktiga i barnets liv, och garanteras exempelvis umgängesrätt med dessa. Exempel kan det vara far- och morföräldrar som deltar i barnets uppföstran och dagliga liv, en donator som är närvarande och viktig för barnet, en förälders partner som är djupt delaktig i barnets liv utan att ha en föräldraroll eller någon annan person som är viktig för barnet i vardagen. Syftet

med en sådan koppling skulle vara att säkerställa bandet mellan barn och vuxen så att barnet inte förlorar viktiga vuxna om det uppstår konflikt mellan föräldrar och den personen.

RFSL menar att en utredning om könsneutral föräldrabalk även bör ha till uppgift att utreda hur fler än två vårdnadshavare och juridiska föräldrar, och även andra juridiska kopplingar mellan vuxna och barn, skulle kunna införas.

Sandra Ehne
Förbundsordförande RFSL

Lovise Haj Brade
Förbundsstyrelseledamot RFSL

Anna Nordqvist
Sakkunnig familjefrågor RFSL

Cal Orre
Sakkunnig hälsofrågor RFSL